

Tózsér János metafizikájának fejlődése¹

BIJ843

2024.05.31.

¹ A cím és a lényegilegi tartalom megegyezik a szerző által benyújtott szakdolgozattal.

Tartalom

Bevezetés.....	3
Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben?	5
Kritikák és válaszok	8
Az igazság pillanatai	14
Fundamentális problémák.....	18
The failure of philosophical knowledge.....	21
Befejezés.....	26
Felhasznált irodalom	27

Bevezetés

Dolgozatomban Tőzsér János metafilozófiai szkepszisét és annak fejlődését, változásait szeretném nyomon követni, egészen addig a pontig, ahol Tőzsér szerint körbeér a gondolatmenet, és aporiába jutunk a 2023-as könyvének végén. Kritikus szemmel fogok végigmenni a folyamaton a 2013-ban, Magyar Filozófiai Szemlében megjelent tanulmányától kezdve, melynek címe *Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben?*. Ez a kérdés tulajdonképpen össze is foglalja a témát, ami minden filozófust szükségképpen érint, hiszen magának a filozófiának a természetét és státuszát veszi célkeresztbe. Mire jó az, amit csinálunk? Jó-e egyáltalán valamire? Biztos, hogy azt adjuk, amit ígérünk?

Egy tíz éves program tanulmányaiból és könyveiből próbálom meg kiemelni a fordulópontokat, melyek szerintem a leginkább meghatározóak voltak mind Tőzsér, mind az őt olvasók számára. Több tanulmányát elolvastam, melyek a fent említett kérdéseket feszegetik, és amelyek megelőzték könyvének, *Az igazság pillanatainak* megjelenését, amelyet én úgy értelmezek, mint két korábban is ismert érvének részletes kifejtése. Az egyik érv a disszenzusból vett érv, mely kezdetektől fogva meghatározta a gondolkodását, a másik egy olyan megfontolás, ami az inkonzisztens intuícióinkra hívja fel a figyelmünket.

A téma relevanciáját Magyarországon mi sem mutatja jobban, mint hogy annyi válasz érkezett a Tőzsér-féle álláspontra, hogy azokon egy ilyen dolgozat keretei között sem lehet teljesen végigmenni. Csak a 2018-as könyvére több mint húsz szerzőtől érkeztek válaszok, melyek a Bernáth László és Kocsis László által szerkesztett kötetben olvashatók,² és még vannak (szintén erre könyvre adott válaszok), amik be sem fértek a kötetbe. Ennek ellenére, dolgozatom során többször alapos figyelmet fogok fordítani az ellenvetésekre, igyekszem azokat kiválasztani, amik talán a legjobban befolyásolták Tőzsér gondolkodását, vagy amelyek elméleti szempontból a legjelentősebbek.

Miután megértettük ezt a meta-szkeptikus álláspontot és annak hiányosságait, továbbléphetünk, ahogyan azt Tőzsér is tette az angol nyelven megjelent könyvében, melyen véleményem szerint már nehéz fogást találni. Sokkal nagyobb figyelemmel fordult azokhoz a lehetőségekhez (metafilozófiai attitűdökhöz), amik állítása szerint lefedik a logikai teret, ennek következtében átláthatóbb képet kapunk arról, hogy miről is kell döntenünk. Ezen felül elhagy sok olyan nézetet, mely minden bizonnyal csak bajt hozott rá, és túlterhelte az elméletét. Szerintem egy lényegredukciót láthattunk, amiből nekem úgy tűnik, rendkívül előnyösen jött

² Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai?* Kaligram 2021.

ki, ugyanis egy világosabb gondolatmenet bontakozhatott ki, ami tényleg úgy teszi fel nekünk a szkeptikus kérdést, hogy arra nem tudunk magabiztos választ adni.

Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben?

Talán nem árulok el nagy titkot azzal, hogy Tőzsér álláspontja kezdetben egyértelműen az, hogy nem, nem hihetünk komolyan és őszintén filozófiai elméletekben, de még partikuláris ítéletekben sem. Az érv 2013-ban nyilvánvalóan egy empirikus megállapítás, aminek a státusa igen magas, ugyanis Tőzsér szerint az egyik legelemibb filozófiai tapasztalatunkról van szó.³ Egy közös tapasztalatunkról, ami abból áll, hogy felismerjük, a filozófiában mindenre kiterjedő vita zajlik különböző filozófusok között, és láthatóan nem képesek meggyőzni egymást az igazukról.

A kortásra analitikus filozófia metafizikai kérdésein keresztül szeretné Tőzsér megmutatni a probléma súlyosságát.⁴ Felsorolása szerint haladva:

1. Vita van abban a kérdésben, hogy mik léteznek egyáltalán. Egyes filozófusok szerint például léteznek univerzálék, mások szerint nem. De az ontológiai vita nem csak ezekről a filozófusok által feltételezett létezőkről szól, hanem hétköznapiakból ismert entitástípusokról is, például a fizikai tárgyak vagy a mentális állapotok létezéséről.

2. Kérdéses, hogy az általunk létezőknek elfogadott dolgoknak miben áll a természete. Azok a filozófusok, akik megállapodnak bizonyos dolgok létezésével kapcsolatban, gyakran egymástól eltérő leírásokat adnak róluk, és egymástól eltérő tulajdonságokat adnak nekik. Ezek szintén nem egyeztethetőek össze a legtöbb esetben.

3. Kérdéses, hogy a feltételezett entitástípusok hogyan függenek össze egymással. Bizonyos entitástípusok melletti elköteleződés más entitástípusok melletti elköteleződést von maga után. De nem értünk egyet abban, mely entitástípusok függenek össze ilyen értelemben.

4. Meta szinten is vita van az ontológiai kérdésekben: nem tudjuk milyen természetűek az ontológiai viták, vagy hogy mi okozza egyáltalán a viták kialakulását.

Nem csak a metafizikában, a filozófia minden területén hasonló a helyzet. Szüntelenül disszenzus van a különböző szakterületeken: episztemológia, nyelvfilozófia, elmefilozófia, morálfilozófia, művészetfilozófia, de még a filozófiatörténetben is. A filozófusok nem értenek egyet abban sem, hogy egészen pontosan milyen állásponton voltak a történelem nagy filozófusai például Kant vagy Descartes. A problémák katalógusa többször visszatér Tőzsér írásaiban, egészen az angol nyelvű könyvig, csak gyarapodik a példák száma. Ezt a vázaltszerű felsorolást nem teszem meg minden egyes alkalommal, de amikor mindenre kiterjedő disszenzusról beszélünk, akkor erre a listára kell gondolni.

³ Tőzsér János 2013. Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben? *Magyar Filozófiai Szemle* 2013/1 162.

⁴ Uo. 159-161.

A disszenzus Tózsér számára kikezddhetetlennek tűnő ténye arra engedi következtetni, hogy reménytelen dologra vállalkoztunk. Őszinteségünkre apellál, és azt állítja, senki sem hiheti komolyan, hogy bármelyik filozófiai probléma megoldása csak idő kérdése volna, szerinte el sem tudunk képzelni olyan helyzetet, hogy egy filozófus kényszerítő erejű bizonyítással állna elő bármelyik filozófiai kérdésben, amit minden filozófustársa elfogadna, a matematikában vagy a természettudományokban látottakhoz hasonlóan. Tisztában van vele, hogy ez pusztán indukció és az eddigi sikertelenséget vetíti ki a jövőre, de szerinte nem lehetünk optimisták a kérdésben.⁵ Ami 2500 évig nem sikerült rengeteg próbálkozás ellenére, az ezután sem fog. Ez az indukció fontos lesz 10 évvel később is a munkájában.

Azt állítja, hogy az érv nem különbözik Sextus Empricus kétezeréves érvétől.⁶ Ezt ő a következőképpen formálta meg⁷:

- (a) A filozófia minden területén disszenzus van a különböző filozófusok között.
- (b) A filozófusok közti disszenzus episztemikusan egyenrangú és maximális kompetenciájú felek között áll fenn.
- (c) Ha a filozófusok közti disszenzus episztemikusan egyenrangú és maximális kompetenciájú felek között áll fenn, akkor a filozófia nem alkalmas (nem megbízható) módja a megismerésnek.
- (K) A filozófia nem alkalmas (nem megbízható) módja a megismerésnek.

Az, hogy a felek episztemikusan egyenrangúak, a következőt jelenti: a disszenzust nem lehet azzal magyarázni, hogy valamelyik fél kognitív fogyatékoságban szenved, tehát csak azért nem érti az érveket, mert nem annyira okos, mint ellenfele. Illetve morális fogyatékoságra sem lehet hivatkozni, miszerint valakinek érdeke, hogy ne fogadja el a konklúziókat, és emiatt utasítja őket vissza, amúgy ő is belátja az igazságukat. Ezek a magyarázatok túlságosan implauzibilisek, arról nem is beszélve, hogy nem tűnnek őszintének, mert valamilyen értelemben felsőbbrendűnek kell gondolnia magát az illetőnek, amire nem biztos, hogy van megfelelő indoka.

Az természetesen itt sincs kizárva, hogy valaki a helyes álláspontot képviselje. A probléma már itt is az, hogy a filozófusok episztemikusan nem tudnak felülkerekedni az ellenfeleiken, nincsen több okuk azt gondolni, amit gondolnak, mint az ellenfeleiknek. Tehát minden bizonnyal teljesülnének néhány filozófus esetében a tudásfeltételek (falliblis igazolás, vélekedés, igazság) egyes tételekkel kapcsolatban, azonban azt már nem lenne képes megállapítani ez a filozófus, hogy ő maga tudja az adott tételt, ugyanis azt már nem hinné igazoltan. A módszer, amivel a tudást megszerezte, nem megbízhatóbb, mint a módszer, amivel

⁵ Uo. 162.

⁶ Uo. 164.

⁷ Uo. 169.

hamis proposíciókra tesz szert valaki más. Tőzsér szempontjából tehát mindegy, hogy valamilyen isteni nézőpontból tekintve egyes filozófusok tudják az igazságot, mert a lényeg, hogy nem sikerült kényszerítő erővel bizonyítani semmit. Az, hogy történetesen mi vagyunk az igaz állásponton, a véletlenen múlna és nem filozófiai teljesítményünkön.

Miután beláttuk az episztemikus sikertelenséget, és a filozófiai módszer alkalmatlanságát a megismerésre, kénytelenek vagyunk megválni hiteinktől. A disszenzusból vett érv következtében fel kell függesztenünk (normatív értelemben, mert episztemikus kötelességünkről van szó) a filozófiai hiteinket, mert nem hihetünk bennük racionálisan.⁸ Ezen következmény alól pedig nincs menekvés, ugyanis Tőzsér szerint minden irányzat arról szeretne beszélni, hogy hogyan vannak a dolgok, tehát nem lehet azzal védekezni, hogy valamelyik filozófia nem episztemikus vállalkozás. Itt még azt mondja Tőzsér, hogy minden filozófia az igazságra pályázik.⁹

Ebben a tanulmányában arra a kérdésre is reflektál, hogy értelmetlen-e a filozófia művelése. Jogosan merül fel a kérdés, hiszen elvileg episztemikus vállalkozásról van szó, de nem sikerült még egy kérdést se konszenzuálisan megoldania a filozófusok közösségének. Azt mondja Tőzsér, hogy lehet érvelni a filozófia értelmessége mellett, de csak úgy, hogy filozófián kívüli eredményekre és haszonra apellálunk, például azt mondjuk, hogy intellektuális és morális karakterünket fejleszti.

⁸ Uo. 170.

⁹ Uo. 171.

Kritikák és válaszok

Sok válasz érkezett erre a vitaindító tanulmányra. Az első premissza szerint minden területre kiterjedő disszenzus van, ezt nyilván csak úgy lehet kifogásolni, hogy mutatunk konszenzuálisan elfogadott proposíciókat (1) melyek mindegyikét filozófiai vizsgálódások során ismertük meg (2) és valamilyen szubsztantív állítást fogalmaznak meg (3). A hozzászólóknak nem minden esetben sikerült ennek a háromnak egyszerre megfelelni és ezt Tőzsér is megmutatta a következő cikkében (*Maradok szkeptikus, tisztelettel*).¹⁰ A kritikák által hozott példákban több olyan proposíció van, melyek igazságát elfogadjuk mindenféle filozófiát megelőzően, például, hogy az azonosság tranzitív. Ezekkel az a baj, hogy trivialitások (későbbi könyvben truizmusok), melyek alátámasztásához nem szükséges filozófia. Ezeken felül érkeztek olyan javaslatok is, melyek tényszerűen nem felelnek meg az 1-es feltételnek, hiszen vitatottak. Végezetül voltak olyan proposíciók, melyek egyes elméletek tagadásai. Ezekkel viszont csak azt tudtuk meg, hogy mi nem igaz, az ilyenek nem számítanak szubsztantív igazságnak, ahogy a „ha p, akkor q” jellegű megállapítások sem.

A legjobb ellenpéldát Forrai Gábor hozza a *Nem, Platón, te nem vagy irracionális* című szövegében, miszerint konszenzus van abban például, hogy „cselekedetünk indokai lehetnek cselekedeteink okai”.¹¹ Tőzsér ezzel egyet is ért, szerinte is az 1970-es évek óta ez az uralkodó nézet, ugyanakkor azt is hozzáteszi, hogy nincs véglegesen lezárva a kérdés, mert ő el tud képzelni egy új filozófiai érvelést, mely ezt hivatott cáfolni.¹² Ha ez így van, akkor az ezt övező konszenzus törékeny, és nem tekinthető az ellene való érvelés eleve kizártnak. Nem tudom, hogy Tőzsér ezzel kapcsolatban mennyire meggyőző, de ezt nem is tartom annyira fontosnak, hiszen az, hogy ilyen nehezen találunk a fent említett három követelménynek megfelelő proposíciókat, szerintem azt bizonyítja, hogy Tőzsér első premisszájával nincs igazán nagy probléma. Forrai ugyanebben a tanulmányában azt is igyekszik megmutatni, hogy Tőzsér konklúziója (hogy filozófia nem alkalmas módja a megismerésnek) nem azt mondja, amit ő állítani akar, hogy a filozófusok nem hihetnek elméleteikben. A konklúzióból hibásan vezeti le ezt az episztemikus kötelességünket.

Ezt a problémát Tőzsér hamar orvosolja, hiszen újfogalmazza az érvet¹³:

- (1) Minden (vagy majdnem minden) filozófiai probléma megoldása kapcsán nézetkülönbség van a különböző filozófusok között.
- (2) A filozófiai nézetkülönbségek olyan filozófusok között állnak fenn, akik egymást

¹⁰ Tőzsér János 2013. *Maradok szkeptikus, tisztelettel Magyar filozófiai szemle* 2013/2 136-140.

¹¹ Forrai Gábor 2013. *Nem, Platón, te nem vagy irracionális Magyar filozófiai szemle* 2013/2 102-103.

¹² Tőzsér János 2013. *Maradok szkeptikus, tisztelettel Magyar filozófiai szemle* 2013/2 138.

¹³ Uo. 142-143

kölcsönösen episztemikusan egyenrangúnak ismerik el.

(3) Ha a filozófiai nézetkülönbségek olyan filozófusok között állnak fenn, akik egymást kölcsönösen episztemikusan egyenrangúnak ismerik el, akkor a filozófusoknak fel kell függeszteniük az ítéleteiket.

(K) A filozófusoknak minden (vagy majdnem minden) filozófiai probléma kapcsán fel kell függeszteniük az ítéleteiket.

Feleslegesnek találta az eredeti konklúziót, miszerint „A filozófia nem alkalmas (nem megbízható) módja a megismerésnek” és azt is, hogy a filozófiának valamilyen filozófián kívüli célt adjon. Nem szeretné azt mondani, hogy a filozófiai módszer nem jó, mert érzése szerint legutóbbi szövegében, és most is filozófiai módszer vezetett a szkepszishez.¹⁴ Ez felettébb érdekes, ezek szerint a szkeptikus álláspont egy filozófiai álláspont, és ezt nem is próbálja meg titkolni, nem mondhatja tehát, hogy filozófiai módszer úgy, ahogy van rossz (ami korábban a legfontosabb megállapítás volt). Szeretném kiemelni, hogy azok közül a tanulmányok közül, amelyeket most itt vizsgálok, ez az egyetlen, ahol nem tartja szükséges lépésnek, hogy a filozófiai módszerről ítéletet mondjon. Láthatóan azért, mert el akarta kerülni az ellentmondást. Azonban a későbbi szövegekben egyértelműen visszatér majd az eredeti útra, miszerint azért kell lemondani a hiteinkről, mert beláttuk: a filozófia nem megfelelő módszereket használ. A visszatérés okát biztosan nem tudom, talán csak annyiról van szó, hogy erősebb konklúziót akart, mert ha úgy ahogyan van, minden filozófia hibás, akkor tényleg minden filozófusra vonatkozik a konklúzió.

Az is látszik ebben a bizonyos szempontból egyedülálló tanulmányban, hogy miért nem érdeke azt mondani, hogy a filozófiának csak filozófián kívüli értelme lehet, itt ugyanis egy filozófiai érvet ad elő, mellyel érzése szerint episztemikus sikert ér el, ami azt jelenti a filozófiai célok elérésére is alkalmasnak kell lennie a filozófiának. Hogy ez a siker éppen az volt, hogy beláttuk, le kell mondanunk minden vitatott filozófiai premisszáinkról, az ellentmondást szül persze (mert neki is vannak vitatott premisszái), de most ettől tekintsünk el, ugyanis Tőzsér ezt a problémát orvosolja később. Legalábbis megpróbálja orvosolni, de majd látjuk, hogy ez nem fog neki sikerülni.

Egyelőre maradjunk 2013-ban. Még nem tisztázott, hogy meta-szintű meglátásainknak miért kéne befolyással lennie a hiteinkre, azoknak a státuszára (egyések szerint ugyanis, amikor saját evidenciabázisunk szerint valamit igaznak ítélünk, akkor mellékes információ, hogy amúgy valaki mást gondol, mi ugyanolyan racionálisan hiszünk ítéleteinkben, mint azelőtt). Hogy ezt Tőzsér megvilágítsa azok számára, akik ezt az aggályt nem veszik komolyan, hoz más filozófustól idézeteket. Előkerül egy filozófiai tekintély, Peter van Inwagen példája, aki Tőzsér

¹⁴ Uo. 143.

szerint jól illusztrálja, hogy mi is a probléma a disszenzussal.¹⁵ Az itt következő példa egyébként többször visszatér Tőzsér munkássága során, és cél szerint egy olyan helyzetet kíván leírni, amivel mindannyian nagy eséllyel találkoztunk már filozófiai beszélgetéseink során. Ez a helyzet nem más, minthogy valaki, akit ugyanolyan (vagy hasonlóan) okosnak és becsületesnek tartunk, mint amilyenek mi vagyunk, nem ért velünk egyet, és nem tudjuk egymást meggyőzni egy-egy filozófiai vita során. Ezt a tapasztalatát Inwagen David Lewis kapcsán írja meg, többek között a *Listening to Clifford's Ghost* című szövegében.¹⁶

Nagyon röviden és lényegre törően így tudnám összegezni ezt a szöveget: William Kingdon Clifford etikájában azt az alaptételt fogalmazza meg, hogy mindenhol, mindig és mindenkinek helytelen hinnie bármiben, ha elégtelen bizonyíték áll csak rendelkezésére.¹⁷ Inwagent az érdekli, hogy mit jelentene ez az előírás a filozófiára nézve. Azt feltételezi, hogy a filozófiában bizonyítéknak csak kommunikálható érvek számíthatnak. Úgy gondolkozik, mint Tőzsér abból a szempontból, hogy szerinte is, ha valaki előállna egy megfelelő bizonyítékkal, azaz megfelelő érvet tudna alkotni, akkor minden filozófustársát rákényszerítené episztemikus értelemben, hogy egyetértsen vele. Ilyen érvek azonban nem születnek. Ő maga például úgy érezte, hogy kényszerítő erővel megcáfolta a kompatibilizmust, azonban filozófustársa, David Lewis, akiről biztosra veszi, hogy becsületesen jár el, és hogy valóban megértette az ő érvét, nem ért vele egyet. Azaz, ahogy Tőzsér premisszáiban láttuk, a vita egymást kölcsönösen egyenrangúnak elismerő felek között áll fenn.

Inwagen nyilván nem akarja azt az álláspontot felvenni, miszerint ő kitüntetett helyzetben van, Lewis hatására be kell látnia, hogy érve nem kényszerítő erejű. Ilyenkor súgja Clifford szelleme a fülébe, hogy le kell mondania a filozófiai meggyőződéséről, mivel elégtelen bizonyíték áll csak rendelkezésére. Erre azonban képtelen – ez a drámai szituáció Tőzsér filozófiáját tekintve, talán a legsúlyosabb filozófiai problémaként jelenik meg. Tőzsér szerint mindannyian kerültünk már ilyen helyzetbe. Nyilván legtöbbünk talán nem köti Cliffordhoz ezt a kötelességet, mint ahogy Inwagen itt teszi, azonban jogos feltételezni, hogy ehhez hasonló szituációkban minden becsületes filozófusnak fel kell, hogy merüljön az ítéletfelfüggesztés mint megoldás. Ráadásul nem csak azért merül fel az ítéletfelfüggesztés, mert itt és most nem értek egyet David Lewissal vagy akárkivel, hanem ehhez hozzátesz annak a tudata is, hogy ez

¹⁵ Uo. 140.

¹⁶ van Inwagen, Peter 2009. *Listening to Clifford's Ghost Royal Institute of Philosophy supplements* Volume 65 15-35.

¹⁷ Clifford, William K. 1877. *The Ethics of Belief Contemporary Review* 29 289-309.

egy globális probléma a filozófiában, mert a filozófusok szakadatlanul vitatkoznak a legkülönbébb dolgokról.

Még egy szempontot jegyeznék meg itt, aztán le is zárnám a kitérőt Inwagen filozófiája felé. Inwagen szemében azok a filozófusok, akik képesek megfelelni a Clifford féle alapelvnek, és hajlandók lemondani a filozófiai vélekedéseikről, amiért azok nincsenek elégségesen bizonyítva, hősiessé figurának számítanak.¹⁸ Ezt azért akartam még itt megjegyezni, mert Tőzsér hasonlóképpen hősiessé figurának fogja tartani a szkeptikusokat *Az igazság pillanataiban*.¹⁹

A kis kitekintő előtt a *Maradok szkeptikus, tisztelettel* című cikkről volt szó, ezt elhagyva most továbblépünk a *Miért vagyok továbbra is szkeptikus?* cikkeire, melyben az első vitaindítójára érkezett ellenvetések másik felére reagál.²⁰ Hangsúlyozom, hogy nem megyek végig az összes ellenvetésen a dolgozatom során.

Az egyik hozzászólás, aminek én nagy jelentőséget tulajdonítok Demeter Tamástól érkezett.²¹ Azért gondolom ezt fontosnak, mert azt feltételezem, ennek a cikknek a hatására kerül középpontba innentől kezdve Tőzsér elméletében két nagyon fontos koncepció: 1. az intuíció 2. kognitív béke. Utóbbi még a 2023-as könyv legvégén is komoly szerepet kap. Demeter azzal magyarázza a filozófiában fennálló disszenzust, hogy a filozófiában olyan kérdéseket tárgyalnak, melyekhez kapcsolódóan széttartó intuícióink vannak. Tőzsér ezt a nézetet elfogadja, és később be is építi. Erre egy viszonylag jól ismert és egyszerű példa a fizikai tárgyak azonosságával kapcsolatos: Első intuíció: a fizikai tárgyak időbeli létezésük során azonosak maradnak. Második: a fizikai tárgyak létezésük során képesek megváltozni. Harmadik: ha *a* fizikai tárgy azonos *b*-vel, akkor *a* és *b* minden intrinzikus tulajdonsága azonos. Könnyen látható, hogy ezek egymással inkonzisztensek, ennek következtében a kortárs filozófiai elméletek mindegyike tagadni kényszerül egy számunkra intuitívan igaz premisszát.²²

Tehát a disszenzusra visszatérve: az emberi elme vagy olyan, hogy születésünknél fogva széttartó intuíciói vannak, és ezért alakul ki szükségképpen disszenzus közöttünk, vagy olyan, hogy bizonyos dolgokkal találkozva keletkeznek benne ilyen széttartó intuíciók. A két opció közötti különbség annyi, hogy az első esetben valami megváltozhatatlan dologról van szó, tehát van egy bizonyos propozíciócsomag, amit minden ember születésénél fogva hoz magával, lehetetlen tőle megszabadulni, és ellentmondásos, ezzel szemben a második esetben külső behatások következtében alakulhatnak és módosulhatnak a filozófiai problémák, azaz bővíthet

¹⁸ van Inwagen, Peter 2009. Listening to Clifford's Ghost *Royal Institute of Philosophy supplements* Volume 65 35.

¹⁹ Tőzsér János 2018. *Az igazság pillanatai* Kalligram. 345-349.

²⁰ Tőzsér János 2014. Miért vagyok továbbra is szkeptikus? *Magyar filozófiai szemle* 2014/2 139-150.

²¹ Demeter Tamás 2014. A filozófiai tudás természetéről. *Magyar Filozófiai Szemle*. 58/2. 125– 129

²² Tőzsér János 2014. Minek a filozófia? *Feuilleton – LVIII. évfolyam*, 34. szám 2014 augusztus 22. 2.

és csökkenhet ennek a propozíciócsomagnak a tartalma. Számomra nem egyértelmű, hogy Tőzsér itt melyik verziót fogadja el, azonban a későbbiekben már egyértelműen a második opciót vallja, ezt majd látni fogjuk. (Ezentúl az összes olyan magyarázatot, mely az inkonzisztens, ugyanakkor vonzó propozíciók halmazával akarja megadni a véleménykülönbség okát, intuíció-magyarázatnak fogom nevezni az egyszerűség kedvéért.)

A kognitív békét Tőzsér is elfogadja fontos szempontnak, amikor a hiteink megtartásáról vagy elengedéséről van szó. Abban nem ért egyet, hogy a kognitív békét, hogyan lehet elérni.²³ Azt, amit Demeter képvisel, az utolsó könyvben látott kategorizálás alapján az ekvilibrizmushoz lehetne sorolni, miszerint a filozofálás célja összhangot teremteni meggyőződéseink között, és ha ezt megtettük (és megvédtük az ellenvetésektől), akkor racionálisan hihetünk bennük. Tőzsér ezt másképpen látja, számára csak a szkepszis opció, ha kognitív békére törekszünk, hiszen a disszenzus tudatában nem hihetünk racionálisan a filozófiánkban, és csak felesleges fájdalmat és kognitív feszültséget okoz a hiteinkhez való ragaszkodás.

Tőzsér következő tanulmányában már láthatóan elköteleződik az intuíció-magyarázat második opciója mellett, tehát, hogy filozofálásunk során olyan tapasztalatokat gyűjtünk és olyan megfontolásokkal találkozunk melyek azt eredményezik, hogy intuícióink széttartanak, ez a tanulmány a *Filozófiai nézetkülönbség és a filozófiai problémák természete* címet viseli. Azt mondja, hogy jól működő hipotézisről van szó, mely jól magyarázza a filozófia jelenlegi helyzetét, de konklúzív érve nincs mellette.²⁴ Hoz példákat arra, hogy milyen különböző okai lehetnek egy-egy filozófiai meggyőződésnek (evolúció, tudományos megfontolások, kultúra stb.). A lényeg, hogy nincsen egy ősforrás, ahova ha visszamegyünk, megfejtethjük az intuícióink eredetét. A filozófiai problémák ennek ellenére szerinte szükségszerűen megoldhatatlanok a széttartó intuíciók miatt. Vegyük észre, hogy ehhez az érvehhez nem kell a disszenzus tényéről egy szót sem ejteni. Mintha a disszenzusból vett induktív érveléssel párhuzamosan zajlana egy a priori érvelés is a szkepszis mellett, amit tulajdonképpen akkor is beláthatnánk, ha egyedül lennénk filozófusok a világon. Ahhoz ugyanis nem kell más szereplő, hogy egy filozófus összeírja az intuícióit, és megállapítsa róluk, hogy azok ellentmondanak egymásnak. A két érve szerintem egymástól független, erről bővebben a következő fejezetben lesz szó.

²³ Tőzsér János 2014. Miért vagyok továbbra is szkeptikus? *Magyar filozófiai szemle* 2014/2 146.

²⁴ Tőzsér János 2014. Filozófiai nézetkülönbség és a filozófiai problémák természete *Magyar filozófiai szemle* 2014/4 71-72.

Két fontos fogalom ebben a tanulmányban is előkerül, melyek szintén később is szempontok lesznek. Ezekről csak röviden: Az egyik a közös evidenciabázis. A közös evidenciabázis az összes releváns filozófiai szempont és érvelés halmaza, amit az egymással vitatkozó felek egyaránt ismernek, tehát minden, amit a filozófus joggal használni tud arra, hogy meggyőzőn másokat. Nyilvánvaló Tőzsér számára, hogy ez az evidenciabázis kicsi, vagy nem tartalmaz megfelelő információkat ahhoz, hogy állást tudjunk foglalni bármilyen álláspont mellett, hiszen azt látjuk, hogy szakértőink egyik része más álláspontot fogad el ezen evidenciabázis alapján, mint a másik. Ennek következtében az evidenciabázisból nem következik egyetlen kikezdhetetlen érv sem. Ezeket a kikezdhetetlen, teljes mértékben meggyőző érveléseket hívja Tőzsér KO-érveknek (knock-out), melyeknek a filozófia ellentétben a tudományokkal, teljességgel híján van. A KO-érv volna a másik fontos fogalom ebben a tanulmányban, mely szintúgy öröklődik majd tovább. Tőzsér szerint be kellene látni, hogy a tudományos működéshez szükség lenne ilyen érvekre, de azt is be kell látni, hogy ilyennel még nem rendelkezünk, mert egyből megszűnne a disszenzus (az adott kérdésben legalábbis), mint ahogy más tudományokban már megszűnt bizonyos kérdésekben ilyen érvek hatására.

Az igazság pillanatai

Mint már említettem, szerintem Tőzsér két egymástól független érvet hoz a szkeptikus konklúzió mellett. Számomra úgy tűnik, hogy *Az igazság pillanataiban* is egymással párhuzamosan zajlik a két érvelés, ami alatt azt értem, hogy egyik sem függ a másik érv igazságától vagy sikerességétől, önmagukban jó vagy rossz érvek, a másiktól függetlenül. Persze, mindkét érv az idő során változásokon ment keresztül, részben erről szól a dolgozatom, ennek ellenére úgy gondolom, hogy lényegüket tekintve két évről van szó. Most ezeket röviden úgy összegzem (remélhetőleg), hogy lefedjek a különböző verziók mindegyikét. Az első érve, a disszenzusból vett érv, ez már 2013-ban létezett, innen kezdődött a dolgozat. A második, amiről korábban azt feltételeztem, hogy Demeter Tamás hozzájárulása nyomán került be az elméletbe, volna az általam intuíció-magyarázatnak keresztelt érv/érvcsalád. Mind a két érv azt hivatott megmutatni nekünk, hogy csak a szkeptikus álláspont tartható.

Disszenzusból vett érv alatt egy empirikus, induktív érvet értek. Itt meg kell állapítanunk két empirikus tényt, amit *Az igazság pillanataiban* is megteszünk: 1. filozófusok episztemikus vállalkozást folytatnak, tehát igazságokat akarnak megállapítani,²⁵ 2. a filozófusok között véleménykülönbség van.²⁶ Két viszonylag egyszerűen érthető koncepcióról van szó, ugyan nem mindenki ért egyet abban, hogy a filozófia episztemikus vállalkozás, de mindenki érti szerintem, hogy mit ért ez alatt Tőzsér, illetve mindenki érti, hogy milyen véleménykülönbségről van szó – ennek a megértését segítették az Inwagenre hivatkozó részek, illetve a problémák katalógusa. A megállapított tények a múltból és a jelenről szólnak, viszont Tőzsér konklúziójához a jövő is kell. Ezzel ő is tisztában van, ezért minden alkalommal, amikor előkerül az érv, reflektál az induktív következtetés jogosságára, illetve a hatalmas induktív bázisra, a filozófia 2500 éves történetére. Az érv azt feltételezi, hogy a hosszú kudarctörténet következtében senki sem bízhat ésszerűen abban, hogy a jövőben sikert fogunk elérni.

Intuíció-magyarázat alatt azt értem, amikor a filozófiai véleménykülönbség okát akarjuk felfejteni azáltal, hogy alapvető intuícióink/meggyőződéseink inkonzisztenciájára hivatkozunk. Ezt én a priori érvként kezelem, mivel a karosszékekben ülve is meg tudjuk állapítani intuícióink inkonzisztens természetét, melyből így empirikus tényektől függetlenül (tehát attól függetlenül, hogy valóban viták zajlanak-e vagy sem) belátható, hogy a filozófia szükségképpen sikertelen vállalkozás. Ehhez az érvehhez, hogy valóban működjön, több vitatható premissza is szükségeltetik. Először is azt kell feltételeznünk, hogy minden filozófiai probléma kapcsán fel

²⁵ Tőzsér János 2018. *Az igazság pillanatai* Kalligram. 34-78

²⁶ Uo. 105-154

tudunk írni egymással inkonzisztens intuíciókat, melyek felé valóban erős episztemikus vonzalom köt minket. Másodszor azt, hogy a filozófiában csak intuíciók szolgálnak igazolásként. Harmadszor azt, hogy az intuícióktól lehetetlen megszabadulni, még felülvizsgálásuk után is. Ha ezeket azonban mind elfogadjuk, akkor ezek következtében valóban elkerülhetetlennek bizonyul a filozófiai módszer sikertelensége.

Én úgy látom, hogy a két érvek nincsen közös pontja, és *Az igazság pillanatainak* első felében a disszenzusból vett érvet láthatjuk, a másodikban pedig az intuíció-magyarázatot. Amikor Tőzsér premisszákra lebontva ismerteti az első érvét a könyv 3. fejezetében, ott nem esik szó intuíciókról, csak (Tőzsér szerint) empirikus tényekről és kondicionálisokról,²⁷ melyeket truizmusoknak tart – ezekről majd később. Az első érv premisszáinak ismertetése során ő maga tesz utalást a negyedik fejezetre, melyben állítása szerint kísérletet tesz arra, hogy végérvényesen bizonyítsa, a filozófia sikeressége soha nem következhet be.²⁸

Ebben a negyedik fejezetben pedig szerintem olyan megfontolásokat láthatunk, melyek, ha igazak, akkor a véleménykülönbség tényétől függetlenül alátámasztják a szkeptikus álláspont igazságát.²⁹ Úgy vélem, ha történetesen konszenzus alakulna ki a legtöbb filozófiai problémát illetően, Tőzsérnek elvben akkor is lehetne igaza ezzel az érvével, mert meg tudná mutatni, hogy a konszenzuálisan elfogadott tételek ellentmondanak bizonyos intuícióinknak, melyek episztemikus értelemben nem kevésbé vonzóak, mint maguk az elfogadott premisszák. Itt Tőzsér teoretikus értelemben nem támaszkodik a disszenzus tényére, ellentétben a harmadik fejezetben, ahol az ottani érvének egyértelműen része, az alapján, amit ő maga állít a premisszáiról.³⁰ Tehát annak ellenére, hogy eredetileg a disszenzust kívánta megmagyarázni az intuíciók ütköztetésével (ezért neveztem el intuíció-magyarázatnak), sokkal többet tett, egy újabb érv született a szkeptikus álláspont mellett.³¹ Ha ezt az érvet elolvassuk, és jónak látjuk, akkor azt minden bizonnyal a disszenzus ténye nélkül is elfogadnánk. Ez alapján, ha konszenzus lenne, az csak úgy lehetne lehetséges, hogy az elfogadott tételek érdekében episztemikusan egyenrangú tételeket tagadni kényszerülünk, ez pedig a konszenzusos tételekkel kapcsolatban is a szkeptikus álláspont felvételére ad okot.

A két érv ezek szerint egymástól független, de Tőzsér szempontjából viszont valami összeköti őket 2018-ban, történetesen az, hogy mindkettőt egy elfogulatlan külső szemlélő

²⁷ Uo. 166-167.

²⁸ Uo. 175.

²⁹ Uo. 239-273.

³⁰ Uo. 169-170.

³¹ Uo. 322-323.

perspektívájából kívánja előadni.³² Ezt később, a második érvelést megelőzően is megerősíti.³³ Erre azért van szüksége, mert belátta, akármilyen ügyesen is érvel a szkeptikus álláspont mellett, ha ez az érvelés bármilyen filozófiai premisszát tartalmaz, akkor elmélete önfelszámoló lesz. Nyilván, mert a következetesség jegyében, saját premisszáival kapcsolatban is szkeptikusnak kellene lennie, ha azok is filozófiai premisszák. Itt már elismeri, nem használhat érvelése során filozófiai megfontolásokat.

Úgy kívánta tehát elhárítani az ellentmondás vádját 2018-ban, hogy érveit egy elfogulatlan, filozófiai premisszákat nélkülöző ember szemszögéből adta elő. Mit tartalmazhatnak ezek a premisszák? Nyilván, empirikus tényeket, melyekkel nem szeretünk szembeszállni, illetve truizmusokat. A truizmusok nem új szereplők Tőzsér filozófiájában, csak korábbi szövegeiben trivialitásoknak hívta ezeket a tételeket, melyeknek sajátossága, hogy filozófiai megfontolás nélkül is igaznak tartja őket mindenki. Ami változott velük kapcsolatban, hogy most (állítása szerint) szerepelteti őket premisszáik között. Hoz is példákat truizmusokra, melyeket mindenki (a filozófusokat is beleértve) elfogad. Ilyen például, hogy „nem lehetséges hamis kijelentéseket tudni”, vagy „az álmotapasztalatok nem igazolják a külvilágra vonatkozó vélekedéseinket”, illetve, hogy „az azonossági viszony tranzitív”.³⁴ Azt állítja, hogy az ő premisszáik is ilyenek (ezt nyilván nem hitték el neki sokan, ugyanis láthatóan, ezeknél erősebb állításokról van szó az érvekben).

Tőzsér egyértelműen úgy véli 2018-ban, hogy sikeresen járt el, és bizonyította a szkeptikus álláspont helyességét, önfelszámolás nélkül.³⁵ Egyfajta önreflexióról számol be, amit sok filozófus nem hajlandó elvégezni, és amely során beláthatná, a feljebbi érvek igazságát, amik mivel truizmusokra és empirikus tényekre épülnek, alaphelyzetben elég könnyen beláthatóak volnának. Az a helyzet tehát, hogy, aki nem képes egy önreflexió során saját elméletét pusztán egynek felismerni a sok közül, az nem képes belátni a szkeptikus álláspont igazságát. Egy önreflexióra képes filozófusra ezeknek az érveknek élményszerűen kellene hatniuk, mely során az illető meginog filozófiai meggyőződéseit illetően. Az a filozófus, aki nem képes önreflexióra, következőképpen a szkeptikus konklúziót se látja be és nem hajlandó lemondani a filozófiai hiteiről, Tőzsér diagnózisa alapján episztemikus vakságban szenved. Ezzel magát fosztja meg a filozófia egyetlen biztos igazságától.

³² Uo. 164-166.

³³ Uo. 244-245.

³⁴ Uo. 120.

³⁵ Uo. 198-200.

Hasonlóan hibázik, de talán nem akkora hibát követ el az a filozófus, aki képes önreflexióra, és belátja az érvek igazságát, de nem képes lemondani a hiteiről.³⁶ Az ilyen filozófusok (például Tőzsér szerint Inwagen) episztemikus értelemben skizofrénok, mely minden bizonnyal egzisztenciális szempontból kellemetlenebb, mint episztemikusan vaknak lenni. Tőzsér ugyanis egyfajta vergődésről számol be, mint ami tünetként jelentkezik, mely olyan állapot, amit nem lehet hosszabb ideig túrni.³⁷ Ennek következtében, ha pszichológiai okokból valóban nem tudjuk szélnek eresztetni a hiteinket, akkor előbb-utóbb vissza fog térni az episztemikus kitüntetettség-tudatunk, és visszatérünk az episztemikus vakság állapotába.

A helyes álláspont itt kétségtelenül a „telivér szkepticizmus”.³⁸ Ezt azok a filozófusok képviselik, akik képesek internalizálni a külső perspektívát, ezáltal a szkeptikus hozzáállást, és képesek lemondani filozófiai vélekedéseiről. Tőzsér az erről szóló fejezetben azt is megjegyzi, hogy kizárólag ez az egyetlen út, ahhoz, hogy megbízható önismeretre tegyünk szert. A filozófus „csak ekkor láthatja olyannak a filozófiai tevékenységét, mint amilyennek azok látják, akik helyesen látják.”³⁹

³⁶ Uo. 212.

³⁷ Uo. 217-219.

³⁸ Uo. 219-220.

³⁹ Uo. 220.

Fundamentális problémák

A könyvre rengeteg válasz érkezett, melyek nagy részét a Bernáth László és Kocsis László szerkesztette kötetben olvashatjuk végig,⁴⁰ ennek a terjedelme hosszabb, mint maga a könyv volt, így végképp nincs esély arra, hogy az összes hozzászólást elemezzük. Ahogy a fejezetcím is mutatja, csak a leghúsbavágóbb, legalapvetőbb problémákat szeretném sorra venni.

Amellett érveltem, hogy két különböző érvet láthattunk, ennek következtében, ha nem akarunk szkeptikusok lenni, illik mindkettőt külön-külön cáfolni. Azonban Tőzsér mindkét érveléssel kapcsolatban téved egy közös ponton, mindkettőről azt gondolta, hogy egy külső, filozófiai preconcepcióktól mentes perspektívából meg lehet őket fogalmazni. Ahhoz, hogy ez sikerüljön, valóban csak truizmusokat, és empirikus tényeket használhatott volna, azonban az ő truizmusként bemutatott premisszái, nem truizmusok, „lényegében minden premisszája filozófiai állítás vagy filozófiai állításon alapszik”,⁴¹ legalábbis egyes filozófusok szerint. Ami baj, mert így nem sikerült elkerülnie az ellentmondást, azonban még ha sikerült volna egy külső szemlélő perspektíváját felhasználnia, az érv akkor sem lenne makulátlan. Például Bernáth László azt is bemutatja, hogy akkor is öncáfoló lenne az érvelés, ha sikerült volna egy külső perspektívából megfogalmazni, ugyanis, be kéne bizonyítani, hogy ez a perspektíva jobb, megbízhatóbb, mint az anti-szkeptikus filozófusok perspektívája.⁴² Ehhez pedig nyilván filozófiai érveket is használni kéne, így az ellentmondás elkerülhetetlen, nem lehet filozófia nélkül filozófiai szkepszt képviselni, még akkor se lehetne, ha valóban sikerülne elég truizmust és empirikus tényt összegyűjteni.

A legtöbb hozzászólás egyébként valamilyen ellentmondásra hívja fel a figyelmet, ugyanis problémás a disszenzusra hivatkozva szkeptikusnak lenni filozófiailag vitatható premisszák használatával. Márpedig a premisszák filozófiai szempontból vitathatók, erről az árulkodik, hogy van, aki vitatja őket, egyik példa Márton Miklós.⁴³ Tehát, ha Tőzsér következetesen képviselné, hogy a disszenzus esetén szkeptikusnak kell lenni, akkor a saját premisszáit is el kéne utasítania, ezáltal a szkeptikus konklúziót is. Ezen felül ellentmondás azért szkeptikusnak lenni, mert a filozófiai problémák kapcsán hasonlóan vonzó, ugyanakkor egymásnak ellentmondó propozícióhalmazokkal találkozunk, miközben maga a szkeptikus álláspont is

⁴⁰ Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai?* Kaligram 2021.

⁴¹ Szabó L. Imre 2021. Egy szkeptikus paradoxonjai. In Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai?* Kaligram. 168.

⁴² Bernáth László 2021 A döntés pillanatai. In Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai?* Kaligram. 296-297.

⁴³ Márton Miklós 2021. Miért lehetünk meta-metaszkeptikusok? In. Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai?* Kaligram. 155-164.

belefoglalható egy ilyen propozícióhalmazba. Bernáth László hoz egy ilyen propozícióhalmazt, melyben Tőzsér premisszái szerepelnek.⁴⁴ Itt is, ha következetes lenne Tőzsér, le kéne mondania a premisszáiról, ugyanis ellentmond nekik legalább egy episztemikus értelemben ugyanannyira vonzó propozíció.

Egy újabb lehetséges ellenvetés a disszenzusból vett érveléssel szemben, hogy azt állítjuk, hogy a filozófia nem is episztemikus vállalkozás, legalábbis nem olyan értelemben, ahogy ezt Tőzsér érti. Demeter Tamás és Pete Krisztián írtak kifejezetten ebben a témában.⁴⁵ Érdekes kérdés, hogy ezzel mindkét érvelést bántják-e vagy csak a disszenzusból vett érvelést. Ugyanis csak a disszenzusból vett érvelés veszi fel premisszáik közé, hogy episztemikus vállalkozásról van szó, de talán az a priori érveléshez is szükséges rejtett megfontolásként. Én úgy értettem, hogy nem kell hozzá, minden bizonnyal Tőzsér beleírta volna, ha kellene.

Ezek az ellenvetések kívül van egy saját ellenvetésem, mely kifejezetten az intuíciónyilvánítást célozza. Szerintem nem lehetséges olyan filozófiai probléma, ami nem episztemikusan hasonlóan vonzó, ugyanakkor egymásnak ellentmondó propozíciók ütköztetéséről szól. Vagy talán csak az én fantáziám gyenge ehhez. Mindenesetre én nem tudok elképzelni olyan szituációt, ahol komoly, képzett filozófusok vitatkoznak, és nincsenek jelen hasonlóan vonzó propozíciók. (Pont úgy, ahogy azt sem tudom elképzelni, hogy konzisztens propozícióhalmazokról vitatkoznak.) Azt feltételezném, ha az egyik premissza egyértelműen kevésbé vonzó lenne, akkor nem tudna kialakulni vita az episztemikusan egyenrangú felek között, mivel akkor ezt a gyengébb propozíciót mindkettő felismerné. Az az elmélet tehát, ami meg kívánta magyarázni a disszenzust, a vita létrejöttének egyik szükséges feltételét adta meg magyarázatul. Ez baj, mert ha így van, az érvelés körbenforgó lesz, ezt a következő fiktív párbeszéddel illusztrálnám:

- A szkeptikus álláspont a helyes, mert a filozófiai megismerés lehetetlen.
- Miért lehetetlen a filozófiai megismerés?
- Mert episztemikus felszereltségünk nem teszi azt lehetővé.
- Miért nem teszi azt lehetővé az episztemikus felszereltségünk?

⁴⁴ Bernáth László 2021. A döntés pillanatai. In Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai?* Kaligram. 297-298.

⁴⁵ Demeter Tamás 2021. A filozófia nem episztemikus vállalkozás. In. Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai?* Kaligram. 23-37.

Pete Krisztián 2021. Józan ész és a filozófia szerepe In. Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai?* Kaligram. 38-54.

- Mert a filozófiai problémák episztemikusan ugyanannyira vonzó, ugyanakkor egymásnak ellentmondó proposíciókból állnak, melyek közül nem tudjuk, hogy melyeket kéne feladnunk, azaz nem tudjuk kideríteni, mi hamis és mi igaz.
- Miért nem tudjuk kideríteni, mely proposíciók hamisak?
- Mert episztemikus felszereltségünk nem teszi azt lehetővé.
- Miért nem teszi azt lehetővé az episztemikus felszereltségünk?

...

Ezt a körköröséget *Az igazság pillanatai* nem oldja fel. Tőzsérnek meg kéne mutatnia, hogy miért lehetetlen megtalálni a hamis proposícióinkat, de ezt nem teszi meg, csak azt ismételteti, hogy episztemikus felszereltségünk fogyatékos. Ezt viszont nem teheti meg, mert éppen ezt kívánta bizonyítani. Ezen a ponton lehetne ugyan a disszenzusra hivatkozni, mint ami egyértelmű jele lenne annak, hogy nem vagyunk felszerelve a megfelelő eszközökkel a hamis proposíciók kizárására, de ha ezt az utat választjuk, akkor már csak egyetlen évről beszélhetnénk a könyv kapcsán, hiszen az egymagában támasztaná alá a szkeptikus kunklúziót és a másik „érvet” is. Ebben az értelmezésben a 4. fejezet maximum szemléltetésként szolgálhat, azonban Tőzsérnek ennél nagyobb ambíciói voltak ezzel a fejezettel: „Megpróbálom megmutatni: a filozófiai problémák létezése és egyben megoldhatatlansága episztemikus felszereltségünk fogyatékoságából származik.”⁴⁶

Nyilván a 4. fejezet olvasása során valami nagy belátásra kellett volna szert tennem a filozófiai problémák természete kapcsán. Nem én vagyok viszont az egyetlen, aki nem veszi meg az intuíció-magyarázatot. Gyenis Balázs azt mutatja meg, hogy még csak el sem sikerül különítenie a filozófiai problémákat a természettudományos problémáktól, ugyanis azok formailag teljes mértékben megfelelnek az általa filozófiai problémáknak hívott proposícióhalmazoknak.⁴⁷ Ezzel egyetértek, és főleg annak fényében tartom ezt visszásnak, hogy Tőzsér a természettudományokról gyakran úgy nyilatkozik, mint sikeres episztemikus vállalkozásokról, és mivel ezek formailag ugyanúgy írhatóak le, az intuíció-magyarázat alapján (ami a filozófiai problémák formai leírása volna) semmi akadálya nem lenne annak, hogy a filozófia is sikeres legyen. Ez csak megerősít engem abban, hogy azt gondoljam, Tőzsér a negyedik fejezetben egyszerűen feltételezi a bizonyítandót.

⁴⁶ Tőzsér János 2018. *Az igazság pillanatai* Kalligram. 244.

⁴⁷ Gyenis, B. (2024). Az igazság harmadik pillanata. KÜLÖNBSÉG (Difference), 23(1).

The failure of philosophical knowledge

Tőzsér érvei a szkeptikus álláspont mellett tehát külön-külön és együtt is problémásnak bizonyultak. A kudarcot Tőzsér nagyvonalúan elismeri 2021-ben és bejelenti, már ő maga sem képes a meta-szkeptikus állásponttal azonosulni.⁴⁸ A metafilozófiával azonban nem hagyott fel, két évvel később megjelent angol nyelvű könyve a témában, melyben ismételten nekifut ennek a problémának. Ez alkalommal azonban érezhetően óvatosabb. Ebben a szakaszban kifejezetten azokat a szempontokat szeretném megmutatni, melyek alapján azt lehet mondani, hogy filozófiai értelemben jobb Tőzsér ezen szövege a korábbiaknál, ugyanis könnyebben elfogadható.

(a) Fontos változtatás, hogy itt egy tulajdonképpen abszolút tudást kereső hagyomány sikertelenségéről beszél csupán, és nem az egész filozófia sikertelenségéről. Nem tekint mindent episztemikus vállalkozásnak, ami filozófia néven fut vagy futott a történelemben, mert elismeri, hogy voltak, akiknek nem a biztos tudás volt a célja, például Derrida vagy Pierre Hadot.⁴⁹ Vannak olyan filozófusok, akikről vitatkozunk, hogy ezen hagyomány tagjai-e vagy sem, például Nietzsche és Heidegger. Ami biztos, és amit nyugodt szívvel állíthat, hogy a nagy, meghatározó filozófusok többsége ezen episztemikus tradíció részei voltak, mely azt a célt tűzte ki maga elé, hogy szubsztantív igazságokat fogalmazzon meg a nagybetűs valóságról. Ezzel a manőverrel elkerüli, hogy meg kelljen magyarázni, miért episztemikus vállalkozás mégis minden filozófia. Ugyanakkor mondanivalója továbbra sem jelentéktelen, mert azt nehéz tagadni, hogy van egy meghatározó episztemikus tradíció, mely még mindig tart, és megfelelően igazolt igaz proposíciókat szeretne felmutatni. Ahogy azt is nehéz tagadni, hogy ezen tradíció nem váltotta be ígérését, erről a disszenzus ténye árulkodik.

(b) Lemondott arról, hogy megmagyarázza a disszenzust – legalábbis én erre nem látok törekvést. Egyrészt azt állítja, hogy a meta-szkeptikus álláspont fő érve szempontjából (ami itt is az ismert disszenzusból vett érv egy átfogalmazott változata⁵⁰) teljesen mindegy, hogy milyen magyarázatot adunk meg a sikertelenség okának. Nem számít, hogy mi okozza ezt a sikertelenséget, a lényeg, hogy a sikertelenség következtében csak arra tudunk gondolni, hogy nem vagyunk képesek a filozófiai kérdéseket megfelelő módszerrel megválaszolni.⁵¹ A szöveg első részében – ahol nincs szó szkeptikus érvelésről – előkerül az egymásnak ellentmondó

⁴⁸ Tőzsér János 2021. Két év „távlatából” In Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai?* Kaligram. 430.

⁴⁹ Tőzsér János 2023. *The Failure of Philosophical Knowledge* Bloomsbury Academic. 12.

⁵⁰ Uo. 166-167

⁵¹ Uo. 170-171

intuíciók halmaza, de nem mint magyarázat, hanem mint fogalmi keret.⁵² Ezzel pedig szerintem az intuíció-magyarázat megtalálta a megfelelő helyét elméletben, ironikus módon nem mint a szó szoros értelmében vett magyarázat, hanem mint szemléltető eszköze sok filozófiai problémának. Talán Tőzsér belátta, csak azt tudja megmutatni az inkonzisztens propozícióhalmazokkal, hogy min vitatkoznak a filozófusok, és nem azt, hogy miért vitatkoznak. Ezzel pedig visszatért 2013-ba, az első tanulmányának álláspontjára, miszerint: „igen különös volna, ha éppen a filozófiai problémák és elméletek természetét illetően lehetne konszenzust teremteni a filozófusok között”.⁵³ A szkeptikus érv tehát, ugyanúgy mint akkor, pusztán a disszenzus empirikus tényéből indul ki, és abból akar levonni induktív következtetéseket.

(c) Már nem azonosul a szkeptikus pozícióval. Belátta, a szkeptikus álláspont öncáfoló.⁵⁴ Azt gondolni, hogy kitüntetett episztemikus helyzetben van a szkeptikus (amit Tőzsér eddig gondolt), egy szinten van azzal, mint amikor bármelyik másik filozófus azt gondolja magáról, hogy kitüntetett helyzetben van, következésképpen nincs kitüntetett helyzetben. Emellett elkerülhetetlenül intellektuális apátiába sodor minket ez az attitűd, miszerint nem is igazán érdemes filozófiai kérdésekkel foglalkozni. Végül pedig a morális hiteink miatt sem lehetünk szkeptikusok, nem érezzük helyesnek morális hiteink felfüggesztését, amik mentén berendeztük az életünket. Tőzsér ezeket a szempontokat sorolja fel, amik alapján belátta, a meta-szkepszis se nem tökéletes megoldás egzisztenciális szempontból, azaz nem garanciája a hőn áhított kognitív békének, se nem tökéletes filozófia teoretikus szempontból, mert ellentmondásos.

(d) Jobban kibontotta, hogy milyen lehetőségeink vannak, a disszenzussal szemben. A könyv legnagyobb része a metafilozófiai elméletek világos felvázolásával telik, a következőkben ezeket a lehetőségeket szeretném röviden megmutatni. Ez a filozófiai érvelést tekintve azért fejlődés, mert legalábbis azt a benyomást kelti, hogy Tőzsér megvizsgált minden opciót, azaz minden lehetséges választ a disszenzusra.

Az első lehetőség vagy filozófiai attitűd a kései Wittgenstein filozófiájára emlékeztethet minket, mely szerint a filozófiai problémák értelmetlenek.⁵⁵ Miután Tőzsér bemutatja, gyorsan félre is söpri. Alapvetően az a baj ezekkel az ötletekkel, hogy meg kell magyarázniuk az illúziót, hogy mégis miért gondolják ennyien értelmesnek ezeket a kérdéseket (ráadásul láthatólag

⁵² Uo. 74.

⁵³ Tőzsér János 2013. Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben? *Magyar filozófiai szemle* 2013/1 162.

⁵⁴ ⁵⁴ Tőzsér János 2023. *The Failure of Philosophical Knowledge* Bloomsbury Academic. 4.

⁵⁵ Uo. 81-97

nagyon értelmes emberek), ha egyszer értelmetlenek. Valamilyen nyelvi-filozófiai, hibásan működő, látszatteremtő mechanizmusról kellene számot adni, ami töretlenül félrevezeti a filozófusokat, azonban ennek során elkerülhetetlenül sok filozófiai nézet mellett el kell köteleznünk magunkat, így azon túl, hogy ez az ötlet (mármint, hogy a filozófia értelmetlen) implauzibilis, még öncáfoló is.

A második az „Én vagyok az egyetlen” attitűd.⁵⁶ Egy ilyen attitűddel rendelkező filozófus a következőket mondhatná: „A disszenzus abból fakad, hogy a többiek mind tévednek, és csak én találtam meg az igazságot. Én, mivel teljesen racionális vagyok, természetesen nem hihetnék a filozófiámban, ha az nem lenne megfelelően igazolva. De szerencsére kényszerítő erejű bizonyításokat is sikerült alkotnom a nézetem mellé, amiket a többiek is belátnának egyből, mihelyt azokat megfelelően átgondolják. Ez vagy azért nem sikerült nekik, mert nem értik őket, vagy azért mert külső, irracionális tényezők befolyásolják őket.” Nagy eséllyel senki nem mondta ki soha ezeket a szavakat filozófus létére. Ennek ellenére mivel elég sok filozófus a történelemben, tudatában annak, hogy milyen sok perspektíva lehetséges, továbbra is hitt érvei kényszerítő erejében, valószínűleg ezt az attitűdöt képviselte. Ezért ezt az attitűdöt nem tekinthetjük népszerűtlennek.

Harmadik lehetőség az ekvilibrizmus, ennek az a lényege, hogy elismerjük bizonyítékaink hiányosságát (a KO-érv hiányát), és az elméletünket csak egynek látjuk a sok közül, anélkül, hogy kitüntetett helyzetet tulajdonítanánk magunknak.⁵⁷ Ennek ellenére úgy gondoljuk, hogy racionálisan megtarthatjuk a hitünket akkor, ha előzetes filozófiai meggyőződéseinket harmóniába rendezve, koherens elmélettel tudunk előállni, és képesek vagyunk bebizonyítani, hogy ezt nem cáfolja meg kényszerítő erővel semmi, illetve egyéb ellenérvekre reagálva karban tudjuk tartani és meg tudjuk védeni álláspontunkat.

Az ekvilibrizmusnak két fajtáját különbözteti meg Tözsér, az első, amikor saját hiteinkből alkotunk egy ilyen rendszert, melyektől nem akarunk vagy nem vagyunk képesek megválni, ekkor a David Lewis féle „human-faced” ekvilibrizmust követjük. Akkor viszont, amikor számunkra közömbös hitekké dolgozunk, mert csak azt tartjuk fontosnak, hogy a filozófia minél inkább kitöltse a logikai teret, és mi nem érezzük magunkat egzisztenciálisan érintve, akkor a „no belief, no cry” ekvilibrizmust követjük. Ebben az esetben nem annyira a filozófiai proposíciókba vetett hitről beszélünk, sokkal inkább csak elfogadásról. Ilyenkor mint működő hipotéziseket értelmezzük, használjuk és alakítjuk az elméleteket, de nem kötelezzük el magunkat mellettük egzisztenciális értelemben.

⁵⁶ Uo. 99-118

⁵⁷ Uo. 119-158

A negyedik, egyben utolsó meta-filozófiai lehetőség a meta-szkepszis, ez tulajdonképpen az a megközelítés, amit eddig Tózsér teljes vállszélességgel képviselt.⁵⁸ Ezek szerint a filozófia módszerei nem megfelelőek a filozófiai problémák megválaszolásához, ennek következtében a filozófusoknak fel kell függeszteniük a hiteiket. Fontos, hogy ez csak azokra a hitekre vonatkozik, melyek pusztán filozófiai megfontolásból fogadtunk el, és nincs más szempont, ami alapján hinnünk kell bennük.

A *The Faliure of Philosophical Knowledge* nemcsak felvázolja a lehetőségeinket, azt is megmutatja, hogy miért nem elfogadható egyik sem ezek közül. Magyarán azt, hogy miért nincs jó lehetőségünk. A Wittgenstein-féle megoldást hamar kizártuk. Az „I am the one” attitűd túlzott magabiztosságra vall, nem szívesen vállalnánk fel mondjuk egy szakszerű filozófiai diskurzus során, hogy márpedig mi kitűntetett helyzetben vagyunk. Tózsér mint episztemikus gyógyító diagnózisa erre az esetre öröklődik *Az igazság pillanataiból*: episztemikus vakság.⁵⁹

Úgy tűnik, hogy az utolsó két verzió lesz az, ami egy kicsit földhözragadtabb, de ezek sem elég jók. Az ekvilibrizmus Tózsér szerint őszintétlen, ugyanis úgy fogadunk el hiteket, hogy tudjuk, azokért a legkevésbé sem tudunk felelősséget vállalni, hiszen előzetes filozófiai meggyőződéseink tulajdonképpen a véletlenek múlnak.⁶⁰ Így jutunk abba a helyzetbe, melyben Inwagen találja magát, szintén *Az igazság pillanataiban* is látott diagnózis alapján: episztemikus skizofrénia. Pszichológiai problémaként jelentkezik, hogy hitünket egyrészt jogosnak véljük, másrészt elégtelennek tartjuk az alátámasztó bizonyítékokat.

A „no belief, no cry” ekvilibrizmust elfogadva pedig, amikor csak ki akarjuk tölteni a logikai teret (mert ezt tartjuk fontosnak), egy eléggé disztópikus kép tárul elénk: mintha senki sem lenne egzisztenciálisan érintett az élet legfontosabb kérdéseiben. Tózsér úgy véli, hogy nekünk nem mindegy, milyen filozófiai vélekedéseken dolgozunk, mert minden bizonnyal vannak számunkra fontos hitek, amikben valóban hinni akarunk, és nem csak munkahipotézisként dolgozni velük. Ezen kívül a „no belief, no cry” ekvilibrizmus egyfajta intellektuális játékká alacsonyítja a filozófiát, mintha ezeknek a kérdéseknek nem lenne hatalmas tétje.⁶¹ Az ekvilibrizmus tehát szintén nem egy őszinte és igazán komolyan vehető pozíció. Az utolsó eset (meta-szkepszis) problémái pedig nem szűntek meg *Az igazság pillanatai* óta, ezekről már bőségesen volt szó.

⁵⁸ Uo. 159-207

⁵⁹ Uo. 114.

⁶⁰ Uo. 139.

⁶¹ Uo. 154.

Miután megnéztük minden lehetőségünket, és mindegyiket elutasítottuk, Tőzsér hamar levonja a konklúziót, miszerint egy aporetikus helyzetbe jutottunk. Nincsen adekvát, minden szempontból tisztességes filozófiai attitűd, amit aggályok nélkül felvehetnénk. A korai Platón-dialógusok befejezéseit idézi a helyzetünk, melyekben szintén úgy tűnik, hogy végignéztük az összes opciónkat, mégsem találtunk elfogadhatót.⁶² Ez is még inkább azt az érzést erősíti meg bennünk, hogy a filozófia kezdete óta nem sikerült előrelépni. Szókratész a tudatlanságunkra ébresztett rá minket, amelyből láthatóan még most sem tudunk kigyógyulni.

Nem az az érdekes megállapítása Tőzsérnek, hogy létezik a disszenzus, ezzel mindig is tisztában voltunk, a filozófiailag megfontolandó megállapítás az, hogy ez komoly probléma, mely szükségképpen megingatja a filozófiai hiteink státuszát, és amit nem lehet szőnyeg alá söpörni. A válaszlehetőségeink közül pedig egyáltalán nem egyértelmű, hogy melyik volna a helyes, ennek következtében ezt a metafizikai problémát is releváns filozófiai problémaként kell kezelnünk, melynek komoly tétje van egyrészt az elméletalkotásunkra, másrészt az életünkre nézve.

Tőzsér konklúziója szerintem ez, és ezt nem védi ki például a Gyenis Balázs-féle ellenvetés, miszerint nem az az összes lehetséges metafizikai attitűd, amiket Tőzsér felsorol, és lenne még más lehetőség, mely jobb lenne.⁶³ Szerintem a szöveg végén felvázolt aporetikus helyzet lényege az, hogy belátom, akármit találok ki, az filozófiai szempontból kifogásolható lesz. Tehát tulajdonképpen mindegy, hogy az itt látott metafizikai attitűdök milyen kombinációját fogadom el, mert az összes attitűdre úgy, ahogy van, igaz lesz az, hogy vitatható, amiatt, mert nem lehet KO-érvekkel alátámasztani. És ebben úgy gondolom, hogy Tőzsérnek igaza van, tényleg nincsen olyan értelemben jó filozófiai attitűd, hogy az minden filozófus számára elfogadható legyen, és ez nem egy könnyen megkerülhető akadály.

⁶² Uo. 209-211

⁶³ Gyenis, B. (2024). Az igazság harmadik pillanata. KÜLÖNBESÉG (Difference), 23(1).176-181.

Befejezés

Nehéz konklúziót írnom, ugyanis egy olyan projekt fejlődésén mentünk végig, aminek a végén elsősorban bizonytalanság van, és aminek éppen az lett az eredménye, hogy beláttuk, nincsen filozófiai szempontból kielégítő konklúziónk. A metafilozófiai projekt, amit végignéztünk, 2013-ban kezdődött egy empirikus, induktív érv megszületésével, melynek az volt a konklúziója, hogy szkeptikusnak kell lennünk. A válaszok és viszont-válaszok hatására folyamatosan alakult egyrészt ez a disszenzusból vett érv, másrészt új megfontolások léptek be az elméletbe, melyek közül sok nem igazán tett jót az összképnek.

Az igazság pillanatai sok előnytelen megfontolást tartalmazott, melyek nem bizonyultak sikeresnek, Tőzsérnek nem sikerült bebizonyítania, sem empirikus, sem deduktív eszközökkel a meta-szkepszis igazságát. Pedig minden bizonnyal 2018-ban volt a legmagabiztosabb Tőzsér a szkepszissel kapcsolatban, azonban az óriási mennyiségű kritika hatására 2021-ben egyértelműen lemondott az álláspontjáról.

Ezek után bizonyos szempontokból visszatértünk az alapokhoz, a disszenzus empirikus tényét vizsgáltuk meg újra 2023-ban a *The Failure of Philosophical Knowledge* –ben, elhagyva sok könnyen vitatható megfontolást, többek között magának az eredeti, szkeptikus konklúzióknak az elfogadását és a deduktív érvelést is. Bizonyos pontokon tehát visszalépésről van szó, azonban új szempontok beemelésével egy sokkal tisztább képet kaptunk, mely ugyan egy sokkal szerényebb tézissel szolgál, azonban ez már inkább plauzibilisnek, filozófiai szempontból elfogadhatónak látszik. A végkifejlett, az aporia, úgy gondolom, valóságos, tényleg fennáll ez a kiúttalanság a metafilozófiában, hasonlóan a filozófia többi területéhez. Tőzsér szerintem jól tette, amikor a metafilozófiát beengedte a filozófiába, és felszámolta az elfogulatlan külső nézőpont lehetőségének illúzióját.

A filozófiában látszólag egy dolog biztos: nincs vitathatatlan, kikezdhetetlen elmélet. Tőzsér munkássága során többek között azt mutatta meg, hogy még a metafilozófiában sincs, mindezt úgy, hogy közben tökélyre fejlesztette azt a képességét, melyben már az elejétől kezdve kifejezetten jónak bizonyult, hogy elbizonytalanítson minket (és önmagát) filozófiai meggyőződéseinkben.

Felhasznált irodalom

- Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai?* Kaligram 2021.
- Bernáth László 2021. A döntés pillanatai. In Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai?* Kaligram.
- Clifford, William K. 1877. The Ethics of Belief. *Contemporary Review* 29.
- Demeter Tamás 2014. A filozófiai tudás természetéről. *Magyar Filozófiai Szemle*. 2014/2.
- Demeter Tamás 2021. A filozófia nem episztemikus vállalkozás. In. Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai?* Kaligram.
- Forrai Gábor 2013. Nem, Platón, te nem vagy irracionális. *Magyar filozófiai szemle* 2013/2.
- Gyenis, B. (2024). Az igazság harmadik pillanata. *KÜLÖNBSÉG (Difference)*, 23(1).
- Márton Miklós 2021. Miért lehetünk meta-metaszkeptikusok? In. Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai?* Kaligram.
- Pete Krisztián 2021. Józan ész és a filozófia szerepe In. Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai?* Kaligram.
- Szabó L. Imre 2021. Egy szkeptikus paradoxonjai. In Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai?* Kaligram.
- Tőzsér János 2013. Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben? *Magyar filozófiai szemle* 2013/1.
- Tőzsér János 2013. Maradok szkeptikus, tisztelettel. *Magyar filozófiai szemle* 2013/2.
- Tőzsér János 2014. Miért vagyok továbbra is szkeptikus? *Magyar filozófiai szemle* 2014/2.
- Tőzsér János 2014. Filozófiai nézetkülönbség és a filozófiai problémák természete. *Magyar filozófiai szemle* 2014/4.
- Tőzsér János 2014. Minek a filozófia? *Feuilleton* – LVIII. évfolyam, 34. szám 2014 augusztus 22.
- Tőzsér János 2018. *Az igazság pillanatai*. Kalligram.
- Tőzsér János 2021. Két év „távlatából” In Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai?* Kaligram.
- Tőzsér János 2023. *The Failure of Philosophical Knowledge*. Bloomsbury Academic.
- van Inwagen, Peter 2009. Listening to Clifford’s Ghost. *Royal Institute of Philosophy supplements* Volume 65.